

פסקי הרא"ש, סדרם, זמנם ויחסם לתשובותיו ולתוספותיו

דוד זפרני

חשיבות הדיון בסדר כתיבת הפסקים הוא, בצורך לקבוע מוקדם ומאוחר בפסקי הרא"ש; וזאת כדי שדבריו לא יסתרו זה את זה. אם יעלה בידינו לקבוע מוקדם ומאוחר, נוכל לתרץ דבריו ולומר, חזר בו ממה שכתב תחילה.¹ המתודה, שבה נבדוק את סדר כתיבת הפסקים, תהיה זו שהשתמש בה א"ח פריימן,² המסתמכת על רמיוזת הרא"ש ממקום למקום. לאחר בדיקת מאה עשרים ושניים מראי מקומות, אפשר להגיע לקביעה, הקרובה אל הודאי ורחוקה מן הספק. אולם, באותם מקומות, שאין לנו רמיוזת, הספק רב על הודאי. מה שקרוב לודאי הוא, חלוקת הפסקים לקבוצות של מסכתות, ואפשר לשער את משך כתיבתן. הספק הוא, ביחס לסדרם של הפסקים למסכתות בודדות בתוך הקבוצה.³ ככונה תחילה בא השמוש במלים „קבוצות של מסכתות“, ולא בשם „סדר“, משום שרבנו לא כתב את פסקיו לפי סדר המסכתות ב"סדר"; וכפי שיוכח להלן, את פסקי ב"ב כתב, כשעסק בכתיבת הפסקים לסדר נשים, שבו שילב גם פסקי ברכות, חולין ובכורות.

גם סדר כתיבת הפסקים לא היה לפי סדור הסדרים בש"ס; אלא התחיל בנויקין אחריו נשים, ובסוף מועד.

* פרק מעבודת דוקטור: דרכי ההוראה של הרא"ש, בהנחייתו של ד"ר י' דינרי.

1 ראה, יד מלאכי, כללי הרא"ש, סי' לד.

2 3 JJLG 12, 1918, p. 302, לדלן, פריימן, עמ'.

3 וראה, עוד, מה שנכתוב בפנים. ומכאן, שדברי פריימן, שם, אינם מבוססים כיאות. הוא סידר את הפסקים לפי סדר הש"ס.

סדר כתיבת פסקי נזיקין :

4.1 בבא קמא, 2. בבא מציעא, שבועות, סנהדרין, מכות, 6. עבודה זרה ואלה הראיות לקדימותם של פסקי ב"ק :

(א) רבנו לא הזכיר בהם שום פסקים למסכתות אחרות. לעומת זאת הזכירם בפסקיו למסכתות אחרות.⁴

(ב) בפסקי ב"מ, הזכיר רק את פסקי ב"ק,⁵ עובדה זו מוכיחה, שבכתבו את פסקי ב"מ היו לפניו רק פסקי ב"ק ; לאמור פסקי ב"ק ראשונים, וסמוך להם פסקי ב"מ.

(ג) שינוי דרך עבודתו בכתיבת פסקי ב"ק.

הלומד פסקי ב"ק, מפ"א עד פ"י, מרגיש את השינויים בדרך עבודת רבנו. באופן כללי ניתן לומר, שמפ"א ועד תחילת פ"ז עבד לפי דרך אחת ;⁶ ומשם ואילך גיבש לעצמו את הדרך, שממנה לא זו עד סוף פסקיו.

המעבר, מדרך אחת לשניה, היה הדרגתי. תחילה, כנראה, החליט להביא רק אותם חלקי סוגיא, שעליהם ביסס את פסק ההלכה, שהוא מגמתו העיקרית ; וביניהם שילב דברי ראשונים, ובעיקר הלכות הרי"ף. כך נהג בשני הפרקים הראשונים. בהגיעו לפרק ג', ראה שאין די בהבאת חלקי סוגיא, כדי לאשש את פסק ההלכה ; לפיכך שינה דרכו והביא את תמצית הסוגיא. כך עבד עד תחילתו של פ"ז. כנראה, שגם תמצות הסוגיא לא ענה למטרתו,⁷ אולי משום

4 המספר הסודר מראה, שיש ודאות כלשהיא בקביעת מקומם של הפסקים של המסכת בתוך הקבוצה, וכפי שיוכח בפנים. חוסר מספר סודר מראה, שאין ודאות בקביעת פסקי המסכת בקבוצה.

5 כפי שיתבאר, להלן, בפנים כל דבר במקומו.

6 א. פסקי ב"מ, פ"א, סי' לח : "עוד הארכתי בפ"ק דב"ק", הושה פסקי ב"ק, פ"א, סי' ה ; ב. פסקי ב"מ, פ"ג, סי' כד, פסקי ב"ק, פ"ד, סי' ה ; ג. פסקי ב"מ, פ"ד, סי' ב, פסקי ב"ק, פ"ו, סי' ד ; ד. פסקי ב"מ, פ"ה, סי' נז, פסקי ב"ק, פ"ג, סי' ח ; לפענו הגירסא : "וכן בבבא קמא פ' המניח", ואולי במקור היה כתוב : "וכ" = וכתבתיה, והסופר טעה בפענוח המלה : "וכו".

7 ראה, ח' מיכל, אור החיים, ד"צ ירושלים תשכ"ה, עמ' 259, שהביא בשם הש"ך, חו"מ סי' שן, ס"ק א, וז"ל : "אלא הרא"ש נקט ל' הש"ס בקצרה, וכן דרכו של הרא"ש, במס' ב"ק, לקצר ל' הש"ס, למי שבקי קצת בל' הרא"ש דב"ק". והדברים נכונים עד לראשית פ"ז.

7* על מטרת הרא"ש בפסקיו, אכתוב בעזר ה' במק"א. לפי שעה, ראה, א"א אורבך, בעלי התוספות, ירושלים תש"מ, ח"ב, עמ' 598 ; וכן, מ' אלון, המשפט העברי, ירושלים תשל"ג, עמ' 1036, הצ' 66.

פסקי הרא"ש, סדרם, זמנם ויחסם לחשובותיו ולתוספותיו שמש

שחשב שיש להביא אוקימתות שיש בהן ענין לפסק ההלכה. מכאן ואילך אתה מוצא בפסקים רוב הסוגיא התלמודית בהשמטת השו"ט, שאינה להלכה.⁸ תוך כדי הבאת הסוגיא שילב בה דברי ראשונים, השגתו עליהם, כשהיתה לו, ובסוף פסק ההלכה. לאחר ראיות אלה, אין עוד ספק בדבר, כי פסקי ב"ק היו הראשונים שיצאו מתחת יד רבנו.⁹ כדי לעמוד על השינויים האמורים, יוצעו כאן שתי סוגיות: ¹⁰ אחת מפ"א ושניה מפ"ט.

סוגיא א :

בבלי ב"ק, יד ע"ב	רי"ף, קצט 11	רא"ש מ"א, ס' יב
אמר מר		
שוה כסף דתנו רבנן	שוה כסף כדתניא	שוה כסף מלמד שאין
שוה כסף מלמד שאין	שוה כסף מלמד שאין	ב"ד נוקקין אלא
בית דין נוקקין אלא	בית דין נוקקין אלא	לנכסים שיש להם אחריות
5 לנכסים שיש להן אחריות	לנכסים שיש להן אחריות	מאי משמע רבה ¹²
מאי משמע אמר רבה ¹²	מאי משמע רבה ¹²	בר עולה דבר שוה כל
בר עולה דבר השוה כל	בר עולה דבר שוה כל	כסף ומאי ניהו דאין
כסף מאי ניהו דבר שאין	כסף ומאי ניהו דאין	להן אונאה אי הכי
לו אונאה עבדים	להן אונאה אי הכי	
10 ושטרות נמי אין להן	עבדים ושטרות נמי	אונאה...
אלא אמר רב אשי שוה	אלא אמר רב אשי שוה	וקרקעות שוה
כסף ולא כסף והני	כסף ולא כסף עצמו והנ	כסף הוא ולא כסף דמטלטלי
כולהו כסף ניגהו...	כולהו כסף ניגהו.	חשיבי ככסף, דאי לא
15 מידבנא בהאי מתא	מידבנא במתא אחריתי ¹³	
8 אולם, הביא שו"ט, שאפשר להסיק ממנה הלכה. ראה, ח' צ'רנוביץ, תולדות הפוסקים, ניו-יורק תש"ז, ח"ב, עמ' 147—148.		
9 ואין יסוד למה שכתב י' רפאל, ראשונים ואחרונים, ת"א תשי"ז, עמ' 131 ; וראה, להלן, עמ' 19, הערה 104.		
10 בעבודה המקורית, הובאו יותר סוגיות להוכחת השינויים.		
11 ע"פ מהדור' הרב ניסן וק"ש, ירושלים תשכ"ט.		
12 עיין, דק"ס, י"כ ; וראה, ח' אלבק, מבוא לתלמודים, ת"א תשכ"ט, עמ' 378.		
13 הצבתי כאן דברי הרא"ש מול מימרת רב אשי, כי נראה לי, שהוא מפרש את מימרת רב אשי ; והשוה, רש"י ד"ה אלא אמר רב אשי.		

בבלי ב"ק, יד ע"ב	ר"ף, קצט יי	רא"ש פ"א, מ' י"ש
והתניא ישיב לרבות	והתניא ישיב לרבות	
שוה כסף ואפילו	שוה כסף ואפי'	
סובין הכא במאי	סובין הכא במאי	ומסקינן
20 עסקינן ביתמי	עסקינן ביתמי	דביתמי איירי
	כלו' הא דתניא אין	
	בית דין נזקקין אלא	
	בנכסים שיש להם אחריות	
	ביתמי היא, דמטלטלי	ומטלטלי דיתמי
25	לבעל חוב לא	לא משתעבדי לב"ח
אי ביתמי	אימא סיפא אס קדם	ואם קדם
אימא כיפא אס קדם	ותפס מטלטלין	הניזק ותפס מטלטלין
30 בית דין גובין לו	בית דין גובין לו	
מהן אי ביתמי אמאי	מהן ואי ביתמי אמאי	
בית דין גובין לו	גובין לו	
מהן, כדאמר רבא	מהן כדאמר רבא	
אמר רב נחמן שתפס	אמר רב נחמן בשתפס	
35 מחיים הכא נמי	מחיים הכי נמי	מחיים בית דין גובין
שתפס מחיים	בשתפס מחיים.	לו מהם.
	והשת' דתקינן רבנן ¹⁴	והשתא דתקינן רבנן
	לבעל חוב לגבות מן	לב"ח לגבות מן
40	המטלטלין גובה מיתמי	המטלטלין גובה מיתמי
	בין ממקרקעי בין	בין מקרקעי בין
	ממטלטלי וכן הלכה.	מטלטלי וכן הלכה
	ואיכא מאן דפריש ¹⁵	וכתב עליו רבינו אפרים
	דכי תקינן רבנן לבעל	תלמידו ז"ל ¹⁶
		ליתא להאי סברא, דנזקין

14 על תקנה זו של הגאונים, ראה, אוצ"ה"ג, ב"ק, חלק התשובות, עמ' 22, סי' מ' והע' ב.

15 ראה, ש"י פרידמן, ר"י מלונגיל לב"ק, גיריוורק תשכ"ט, עמ' 29, הע' 440.

16 ראה מרדכי לב"ק, סי' יג, שהביא הערה זו בשם ר"ת; וכן הגה"מ, נזקי ממון, פ"ח, אות ה; וראה, עוד, הרב בנדיקט ב"ו, על ספר התשלום להלכות

פסקי הרא"ש, סדרם, זמנם ויחסם לתשובותיו ולתוספותיו	שנא
45	חוב משום שלא תנעול דלת בפני לוחין, אבל לניזק לא תקינו מידי מילתא דלא שכיחא היא, וכי תקינו רבנן לב"ח משום נעילת דלת בפני לוחין אי נמי לאשה משום פריה
50	ורביה, אבל לנזקין לא תקין מידי.
55	הילכך היכא דלית ליה למזיק קרקע ומת אין לניזק כלום ממטלטלין של יתומי'
60	וגראה לי דבדורות הללו מטלטלי כמקרקעי לכל מילי שיעבוד מדינא דגמרא אף בלא תקנה דהוי כגמלא דערביא ואשלי דקמחונא ¹⁷ דאמרינן ¹⁸ בכתובות (דף סז.) אשה גובה פורנא מהם. ¹⁹
<p>מהשואת לשון הסוגיא לרי"ף, ולזה של הרא"ש, נראה שאין הרא"ש כבול לא ללשון התלמוד ולא ללשון הרי"ף. ¹⁹* הביא את סוגית התלמוד בלשון שלו, ושייבץ בה מילים ספורות מלשון הסוגיא, המשמשות לו קשר בין קטעי דבריו. כ"כ יש לשים לב להשמטות המכוונות, ואין הוא מזכיר שמות אמוראים בשלב זה. סיים את דבריו בהבאת דברי רי"ף, ובמה שנחלק עליו רבנו אפרים תלמידו, והביע דעתו על מחלוקת זו.</p>	
<p>הרי"ף של רבינו אפרים, ק"ס כו, תש"י, עמ' 332–336 ; וראה, עוד, שציפנסקי י', רבינו אפרים, ירושלים תשל"ו, עמ' 271, סי' א, ובהערות שם ; וראה, עוד, רי"ף כת"י ניו-יורק, מהדו' ש"י פרידמן, דף 207 ע"ב, ובו חסרות שורות 44–55.</p>	
<p>17 ד"ו : דקמחונא, וכך היא הגירסא בדק"ס השלם לכתובות, מהדו' הרב מ' הרשור, ירושלים תשל"ב, ח"ב, עמ' קי"ח.</p>	
<p>18 ד"ו : דאמר.</p>	
<p>19 דברי הרא"ש האלה הובאו בשל"ג על הרי"ף, אות א' ; ועיין, יש"ש לב"ק, סי' ל"ט. נראה, שהרא"ש רוצה לומר, שאין הוא מסכים עם הרי"ף ; וג"מ ביניהם כפי שכתב ה"דרישה", טור חו"מ, סי' תיט, ס"ק ג.</p>	
<p>19* על דרכי העתקת רבנו מהלכות הרי"ף, נעמוד ברצות ה' במק"א.</p>	

סוגיה ב :

בבלי כ"ק קא ע"א	ר"ק, רכ"ט 11	רא"ש פ"ט, ס' יז
איבעיא להו יש שבח סמנין על הצמר או אין שבח סמנין על הצמר היכי דמי	איבעיא להו יש שבח סממנין על גבי הצמר או אין שבח סממנין על גבי הצמר היכי דאמי	איבעיא להו יש שבח סממנין ²⁰ על גבי הצמר או אין שבח סממנין על גבי הצמר ה"ד
5 אילמא דגזל סמנין ודקינהו ותרגהו וצבע בהן תיפוק ליה משום דקנינהו בשינוי...	אי דגזל סממנין ודקינהו ותריגהי וצבע בהי תיפוק לי דהא קננהי בשינוי	אי דגזל סממנין ודייקנהו ²¹ ותרגהו וצבע בהן הא קנאו בשינוי
10 אלא הב"ע כגון דגזל צמר וסמנין דחד וצבעיה לתהוא צמר בהנך סמנין	לא צריכא כגון דגזל צמר וסממנין שרויין דחד וצבעיה לתהוא צמר בהנך סממנין	לא צריכא דגזל צמר וסממנין שרויין דחד וצבעיה לתהוא צמר בהנך
15 וקא מהדר ליה ניהליה לצמר	וקא מהדר ליה ניהליה לצמר	וקמהדר ניהליה לצמר
	ואייקר ליה בדמי לא קא מיבעיא לן דהא יש שבח סממנין, אלא כי	ואי אייקר בדמי לא מיבעי ²² לן דהא יש שבח סממנין אלא כי
20 קא מיבעיא לן דזל ציבעא מאי	קא מיבעיא לן דזל ציבעא מאי	קמיבעיא לן כגון דזל ²³ ציבעא פירוש צמר הצבוע הוול ואינו שוה יותר ממה שהיה שוה בלא צביעה.
25 יש שבח סמנין ע"ג הצמר וקא מהדר ליה סמנין וצמר או דלמא אין שבח	מי אמרי' יש שבח סממנין על גבי הצמר והא קא מהדר ליה סממנין דיליה או דילמא אין שבח	מי אמרינן יש שבח סממנין על גבי הצמר וקמהדר ליה סממנין דיליה או דלמא אין שבח

20 ד"ו : סמנין, וכן בכל מקום שמילה זו חוזרת בפנים.

21 שם : ודייקני.

22 שם : מיבעיא.

23 שם : זל.

פסקי הרא"ש, סדרם, זמנם ויחסם לתשובותיו ולתוספותיו שנג

בבלי ב"ק, ע"א	רי"ף, רכ"ט 11	רא"ש פ"ט, כ"י יז
30 סמנין על גבי צמר וצמר מהדר ליה סמנין לא מהדר ליה	סממנין על גבי הצמר וצמר קא מהדר ליה וסממנין לא קא מהדר ליה	סממנין על גבי הצמר ²⁴ וצמר ²⁴ קמהדר ליה וסממנין לא מהדר ליה ומצי אידך למימר אלמלא לא
35	צבעת הצמר הייתי מוכר הסממנין	לצבוע בהן בגד
אמרי תיפוק ליה דאייקר ליה ניהליה בדמי לא צריכא דול ציבעא ²⁵ ואיבעית		
40 אימא כגון שצבע בהו קופא רבינא אמר הכא במאי עסקינן כגון דצמר דחד	אי נמי	ואי נמי
45 וסמנין דחד וקאתי קוף וצבעתיה לההוא צמר בהנך סמנין יש שבח סמנין על גבי	וסממנין דחד ואתא קוף צבעיה להאיך צמר בהני סממנין יש שבח סממנין על גבי	כגון דצמר דחד וסממנין דחד ואתי קוף וצבעיה להאי צמר בהנך סממנין יש שבח סממנין על גבי
50 צמר דאמר ליה הב לי סמנאי דגבך נינהו או דלמא אין שבח סמנין על גבי צמר ואמר ליה לית	הצמר ואמ' ליה הב לי סממני דגבך נינהו או דילמ' אין שבח סממנין על גבי הצמר ואמ' ליה לית	צמר ואמר ליה הב לי סממנאי דגבך נינהו או דלמא אין שבח סממנין על גבי צמר ואמר ליה לית
55 לך גבאי כלום.	לך גבאי ולא מידי ולא איפשיטא.	לך גבאי ולא מידי ולא איפשיטא. ואם תאמר היכי מצי למימר לית לך גבאי ולא מידי והלא

24 שם : צמר.

25 רי"ף, ובעקבותיו הרא"ש, שילבו אוקומתא זו בקטע שמתחיל : לא צריכא, שורה 10, ואילך.

רא"ש פ"ב, ס' יז

נהנה בממונו מסממנין דחבירו שצמרו מעולה יותר בשביל השבח מידי דהוה אאכלה מצידוי הר"י חבה שמשלמת מה שנהנית (לעיל דף יט) וכן נפלה לגינה (דף נה:) וכן בפרק אלו נערות (דף ל:) גבי מי	60
שתחב לו חבירו בבית הבליעה אוכלין של חבירו למקום שאין יכול להחזירו שמשלם מה שנהנה וי"ל דדוקא כשגופו נהנה על ידי אחר כההיא דברפק אלו נערות או ממונו נהנה מחבירו על ידי	65
מעשה של ממונו, כמו אכלה מצידוי. הרחבה ונפלה לגינה או משלמת מה שנהנה אבל כשמונו נהנה על ידי אחר פטור. ²⁶	70

יש לשער, שאם בעיא זו היתה באחד הפרקים הראשונים של המסכת עד פ"ז, הרא"ש היה כותבה, לערך, כך: איבעיא להו יש שבח סממנין על גבי הצמר או אין שבח סממנין על גבי הצמר. ומוקמינן לה כגון דזל ציבעא, פירוש צמר צבוע הוול ואינו שוה יותר ממה שהיה שוה בלא צביעה, ואי גמי כגון דצמר דחד וסממנין דחד, ואחי קוף וצביעה להאי צמר בהנך סממנין יש שבח סממנין וכו' ולא איפשיטא. ולאחר מכן היה מביא את דברי התוספות. והשוה, למשל, פ"ב, ס' טו; ושם תימצת בצורה דומה את בעית התלמוד, כו ע"א.

26 השוה, תוספות, ד"ה או דלמא.

פסקי הרא"ש, סדרם, זמנם ויחסם לתשובותיו ולתוספותיו שנה

אם הוכח השינוי בדרך עבודתו של רבנו, הרי שאין עוד ספק בדבר, כי פסקי ב"ק הם הראשונים לכתיבה, ואחריהם כתב את פסקיו לב"מ, כאמור. פסקי שבועות מאוחרים לפסקי ב"מ. אמנם אין הוא מזכירם במפורש, בפסקי ב"מ, אך מהענין ברור, שכונתו לכך,²⁷ והזכרתם בב"מ, היא בלשון עתיד לאמור טרם נכתבו.

ביחס שבין פסקי שבועות, לפסקי סנהדרין ולפסקי מכות — אין לקבוע את סדרם. רק זאת אפשר לומר, ששלושתם נכתבו לאחר פסקי ב"מ, כי בפסקיו לשבועות הזכיר את פסקי ב"ק;²⁸ וכן בפסקי סנהדרין הזכיר את פסקי ב"ק,²⁹ ופסקי ב"מ;³⁰ ובפסקי מכות הזכיר את פסקי ב"מ.³¹ פסקי ע"ז חותמים קבוצה זו, ואע"פ שלא הזכיר בה את פסקיו למסכתות שקדמו לה, יש בידינו להוכיח, שהיא אחרונה בסדר זה. ושתי הוכחות לדבר: א. כי במסכתות דלהלן רמז אליה, ומכאן שקדמה להם. המסכתות הן: שבת,³² פסחים,³³ מועד קטן,³⁴ גיטין,³⁵ חולין,³⁶

27 הענין, מחלוקת רבה ורב יוסף בשומר אבידה (בבלי ב"מ, כ"ט ע"א), כמי הלכה. בפסקי ב"מ, פ"ב, ס"י י"ז כתב: "ועוד יש ראיות לכאן ולכאן ואכתבם לקמן כל אחת במקומה בעזרת השם". אמנם, בפ"ו, ס"י יח, הביא את לשון הרי"ף ואת דברי ר"י, אך לא את הראיות. הדין המפורט והראיות הביא בפסקי שבועות, פ"ו, ס"י כט, וכתב: "וקצת מהראיות כתבתי". ואין ספק שרומז לפסקי ב"מ, פ"ב ס"י יז; כפי שמוסגר בדפוס.

28 פסקי שבועות, פ"ו, ס"י ז, ב"ק, פ"ג, ס"י טריטו; שבועות, פ"ה, ס"י כת, ב"ק פ"ו, ס"י טז; כפי שמוסגר בדפוס.

29 פסקי סנהדרין, פ"ד, ס"י ט, ב"ק, פ"ה, ס"י א; כפי שמוסגר בדפוס. ועיין, גם, תוספות סנהדרין, לה ע"א, ד"ה אשרו חמוץ; ותוספות ב"ק, מו ע"ב, ד"ה שאין נוקקין.

30 פסקי סנהדרין, פ"ג, ס"י ז, ב"מ, פ"ה, ס"י ע; כפי שמוסגר בדפוס. פסקי סנהדרין, פ"ג, ס"י מ, ב"מ, פ"ה, ס"י מה, כנ"ל.

31 פסקי מכות, פ"א, ס"י ג, ב"מ, פ"ד, ס"י יז, כפי שמוסגר בדפוס.

32 פסקי שבת, פ"א, ס"י לט כתב: "פיסקא דקבולת לנכרי כתבתי בשלהי פרק קמא דמס' ע"ז." (ס"י כג), וע"ש.

33 פסקי פסחים, פ"ב, ס"י ב; "ובמס' ע"ז הארכתי בזה". קרבן נתנאל, אות מ, מציין לפ"ב, ס"י ט. בפ"ב, ס"י ה: "ודין תערובת חמץ במצה יבש ביבש אם בטל ברוב... כתבתי בשילהי מסכת ע"ג". עיין, פסקי ע"ז, פ"ה, ס"י ל; בפ"ב, ס"י ח: "וכבר בארנו להו במסכת ע"ג." (פרק אין מעמידין ס"י כד).

34 פסקי מו"ק, פ"ב, ס"י ו: "ודין קבולת של בית, מה שהתיר ר"ת ואסר ר"י, בפ"ק דע"ז בסופו" (ס"י כג).

35 פסקי גיטין, פ"ד, ס"י כ: "וביאור שנת השמיטה כתבתי בפ"ק דמסכת עבודה זרה (ס"י ז)..."

אמנם הוכחה זו יש בה רק כדי להעיד על קדימותם של פסקי ע"ז לפסקים הנ"ל ; אבל ההוכחה הבאה יש בה כדי להראות כי פסקי ע"ז נכתבו בסוף קבוצה זו. ב. בפסקי ע"ז, פ"א, ס"ז, יש "תאריך" של זמן כתיבתם, וז"ל : "...ולחשבון זה היתה שמיטה שנת שבעים ושלש לאלף הששי... ולחשבון זה תהיה שמיטה בשנת שבעים וארבע לאלף הששי". מכאן, שהם נכתבו בין השנים עג–עד.³⁷ פריימן³⁸ קבע את זמן התחלת כתיבת הפסקים לשנת ע (1310),³⁹ ומכאן שמשך כתיבת הפסקים לקבוצה זו ארך בין שלש לארבע שנים. וזמן זה הוא סביר בהחלט, כי את פסקיו לב"ב כתב לא בתקופה זו, וכן לא כתב פסקים לכל הפרקים⁴⁰ של סדר נוזקין.

קבוצה ב :

1. יבמות ; 2. בבא בתרא ; 3. ברכות ; 4. כתובות ; 5. גיטין ; 6. קידושין ; 7. חולין ; 8. בכורות ; 9. נדרים.
- פסקי יבמות קדמו לאלה של ב"ב, כי באתרוגים⁴¹ הזכיר את הראשונים. כ"כ פסקי יבמות הוזכרו בפסקי כתובות,⁴² ומכאן שקדמו להם.

36 בפסקי חולין הזכיר שבע פעמים את פסקי ע"ז, בגלל הסוגיות המשותפות. חולין, פ"א, ס"ז ט – ע"ז, פ"ה ס"ז לד ; חולין, פ"א, ס"ז ט – ע"ז, פ"ב ס"ז לה ; חולין, פ"ג, ס"ז טא – ע"ז, פ"ב, ס"ז מב ; חולין, פ"ז, ס"ז טו – ע"ז, פ"ח, ס"ז ח ; חולין, פ"ז, ס"ז לד – ע"ז, פ"ה, ס"ז ל (ולא כבנדפס) ; חולין, פ"ח, ס"ז כב–ע"ז, פ"ה, סוס"י כח ; חולין, פ"ח, ס"ז לא–ע"ז, פ"ב, ס"ז לה. קרוב לוודאי, שפסקי ע"ז נכתבו בשנת עג, כי המלים : היתה, תהיה מוכיחות על כך. תהיה – שנה שעוד לא התחילה, וא"כ "היתה" היא השנה שבה כתב את פסקי ע"ז.

37 עמ' 301.

38 ולא כדברי ש' קנעביל, תולדות גדולי הוראה, וינה תרפ"ו, עמ' 32, שקבע את שנת עג, לשנת צאתו של רבנו מאשכנז.

39 למסכת סנהדרין, הוא כתב פסקים לפ"א, לפ"ג – פ"ד, ומפ"ה ואילך קיצר מאד, וחביא רק ההלכות הנוהגות בזמן הזה. למסכת מכות, כתב פסקים לפ"א ולפ"ג. למסכת שבועות יש פסקים לפרקים : ג – ז ; וכפי שעשה הרי"ף בהלכותיו למסכתות אלה.

40 ראה, פסקי ב"ב, פ"ט, סוס"י ו, שכתב : "והארכתי יותר ביבמות, בפרק אלמנה לב"ג". ועיין, שם, ס"ז ד.

41 פסקי כתובות, פ"א, ס"ז ה – פסקי יבמות, פ"ד, ס"ז כו ; כתובות, פ"ה, ס"ז לו – יבמות, פ"ד, ס"ז יז ; כתובות, פ"ז, ס"ז ג – יבמות, פ"ז, ס"ז יא ; כתובות, פ"ח, ס"ז יב – יבמות, פ"ד, ס"ז יג. אמנם, ביבמות, פ"ט, ס"ז ג, כתב : "והכל מבואר ומפורש בכתובות פ' אלמנה ניונית", ולפי זה, פסקי כתובות קדמו ליבמות ;

פסקי ב"ב באים אחרי פסקי יבמות, כי בראשונים הזכיר את האחרונים⁴¹, וכן את פסקי ב"ק⁴², את פסקי ב"מ⁴³, את פסקי סנהדרין⁴⁴, ואת פסקי שבועות⁴⁵.

פסקי ברכות קדמו לאלה של כתובות, כי בפסקי כתובות⁴⁷ הזכיר את ברכות, וכן הזכירם בפסקיו לחולין⁴⁸, ולפיכך קדמו גם לפסקי חולין. אולם, פסקי סנהדרין נזכרו בברכות⁴⁹, לאמור שהם קדמו לברכות.

את פסקי כתובות הזכיר בפסקיו לב"ב⁵⁰, לאמור שהם מאוחרים לב"ב. כ"כ הזכיר בהם את פסק ב"ק⁵¹, את פסקי ב"מ⁵², את פסקי סנהדרין⁵³ ואת פסקי שבועות⁵⁴.

בפסקי גיטין הזכיר את פסקי כתובות⁵⁵, ומכאן שהם מאוחרים להם. כ"כ

אולם נראה שלא כך הדבר, כי אין בכוחו של מ"מ זה לדחות את הרבים, שהובאו לעיל; ויתכן, שכאן נגרר אחרי הרי"ף שכתב, בסוף פ"ט, ראה, כז ע"א: "וכבר ביררנוה בפרק אלמנה ניוזנת".

43 פסקי ב"ב, פ"ד, ס" ט — פסקי ב"ק, פ"ו, ס" ג; ב"ב, פ"ז, ס" ב — ב"ק, פ"א, ס" ה; ב"ב, פ"ב, ס" ב — ב"ק, פ"א, ס" ו.

44 פסקי ב"ב, פ"א, ס" ט — פסקי ב"מ, פ"א, ס" מב; ב"ב, פ"ג, ס" כא — ב"מ, פ"א, ס" א; ב"ב, פ"ו, ס" א — ב"מ, פ"ח, ס" ל (ולא כבנדפס); ב"ב, פ"ח, ס" ה — ב"מ, פ"ב, ס" יז.

45 פסקי ב"ב, פ"ג, ס" ל"א — פסקי סנהדרין פ"א, סוס"י ג; ב"ב, פ"ד, ס" ג — סנהדרין, פ"ד, ס" ו; ב"ב, פ"ח, ס" כג — סנהדרין, פ"ג, ס" יח — יט.

46 פסקי ב"ב, פ"ג, ס" כ — פסקי שבועות, פ"ו, ס" ז.

47 פסקי כתובות, פ"א, ס" ה — פסקי ברכות, פ"ב, ס" טו.

48 פסקי חולין, פ"ח, ס" ו — פסקי ברכות, פ"ח, ס" ו.

49 פסקי ברכות, פ"ט, ס" יד — פסקי סנהדרין, פ"ה, ס" א.

50 פסקי כתובות, פ"ח, ס" ב — פסקי ב"ב, פ"ט, ס" טו; כתובות, פ"ט, ס" ט — ב"ב, פ"ג, ס" כג.

51 פסקי כתובות, פ"ט, ס" יב — פסקי ב"ק, פ"א, ס" ה; כתובות, פ"י, ס" ח — ב"ק, פ"א, ס" ד (ראה, ק"נ, כתובות, אות ה); כתובות, פ"ג, ס" ה — ב"ק, פ"ו, ס" ו.

52 פסקי כתובות, פ"ב, ס" יג — פסקי ב"מ, פ"א, ס" יג; כתובות, פ"ט, ס" י — ב"מ, פ"א, ס" מח; כתובות, פ"ט, ס" ל — ב"מ, פ"א, ס" מד; כתובות, פ"א, ס" יד — ב"מ, פ"ד, ס" כא; כתובות, פ"ג, ס" ד — ב"מ, פ"א, ס" לד.

53 פסקי כתובות, פ"ב, ס" כב — פסקי סנהדרין, פ"א, ס" ג.

54 פסקי כתובות, פ"י, ס" יב — פסקי שבועות, פ"ה, ס" ב (ולא פ' שבועת הדיינין, כבנדפס).

55 פסקי גיטין, פ"ג, ס" ב — פסקי כתובות, פ"ב, ס" יט, כ.

הזכיר בהם את פסקי יבמות, פסקי ב"ק, פסקי ב"ב, פסקי מכות⁵⁶ ופסקי ע"ז⁵⁷ לעומת זאת הזכירם בפסקי קידושין⁵⁸ ולפיכך קדמו להם. בפסקי קידושין הזכיר את פסקי ליבמות⁵⁹ לכתובות⁶⁰ לב"מ⁶¹ לב"ב⁶² ולסנהדרין⁶³.

לעומת זאת, הזכיר את פסקי קידושין בפסקיו לראש השנה⁶⁴ לנדריים⁶⁵ ולבכורות⁶⁶. ומכאן שקידושין קדמו.

בפסקי נדרים⁶⁷ הזכיר את פסקיו לחולין ולבכורות, ומכאן קדימותם לנדריים. אשר ליחס בין חולין ובכורות, אין לקבוע מה קדם למה, משום חוסר ההפניות מהאחת לשניה. אולם בנקל ניתן לקבוע, כי הם מאוחרים לפסקי

56 פסקי גיטין, פ"ד, ס' לד – פסקי יבמות, פ"ז, סוסי"א, (ולא כבנדפס, וראה, ק"ג, גיטין, אות ש) גיטין, פ"ז, ס' ט – יבמות, פ"ד, ס' ג; גיטין, פ"ח, ס' י – פ"י, ס' ג.

57 פסקי גיטין, פ"ח, ס' ז – פסקי ב"ק, פ"ד, ס' ה; גיטין, פ"ח, ס' יז – ב"ק, פ"ו, ס' ז.

58 פסקי גיטין, פ"א, ס' ח – פסקי ב"ב, פ"י, ס' מ; ועיין, ק"ג, גיטין, אות מ; וכן, ק"ג, ב"ב, אות פ. אשר להערתו על העתקת הב"י, טור אה"ע, ס' קמא; ראה, שם, ד"ה שליח המביא, ותמצא שהב"י השמיט עוד. לפיכך, אין להוכיח כלום מהשמטת הב"י. וענין בפני עצמו הוא לחקור את דרכי הב"י, בהבאת דברי הרא"ש. פסקי גיטין, פ"א, ס' יא – פסקי ב"ב, ס' ב; גיטין, פ"ו, ס' טו – ב"ב, פ"ט, ס' יח.

59 פסקי גיטין, פ"ד, ס' יח – פסקי מכות, פ"א, ס' ג.

60 פסקי גיטין, פ"ד, ס' כ – פסקי ע"ז, פ"א, ס' ז.

61 פסקי קידושין, פ"ב, ס' ה – פסקי גיטין, פ"ו, ס' ט.

62 פסקי קידושין, פ"ב, ס' נה – פסקי יבמות, פ"ד, ס' ג.

63 פסקי קידושין, פ"א, ס' נה – פסקי כתובות, פ"א, ס' ב; קידושין, פ"ב, ס' ג – כתובות, פ"א, ס' יח; קידושין, פ"ב, ס' ג – כתובות, פ"א, ס' יז (ולא כבנדפס, ולא כבק"ג, קידושין, אות ה).

64 פסקי קידושין, פ"א, ס' לט – פסקי ב"מ, פ"ד, ס' ב – ה; קידושין, פ"ב, ס' ג – ב"מ, פ"ד, ס' כא; קידושין, פ"ד, ס' ט – ב"מ, פ"א, ס' ב.

65 פסקי קידושין, פ"א, ס' לג – פסקי ב"ב, פ"ח, ס' ב וס"ד; קידושין, פ"ב, ס' טו – ב"ב, פ"ח, ס' מח.

66 פסקי קידושין, פ"ג, ס' יד – פסקי סנהדרין, פ"א, ס' ג.

67 פסקי ר"ה, פ"ד, ס' ז – פסקי קידושין, פ"א, ס' מט.

68 פסקי נדרים, פ"א, ס' ב – פסקי קידושין, פ"א, ס' ב; נדרים, פ"א, ס' ה – קידושין, פ"א, ס' כט.

69 פסקי בכורות, פ"ח, ס' ח – פסקי קידושין, פ"א, ס' מא.

70 פסקי נדרים, פ"ו, ס' א – פסקי חולין, פ"ח, ס' ב (ולא כבנדפס); נדרים, פ"ד, ס' ד – בכורות, פ"ד, ס' ה (ולא כבנדפס).

פסקי הרא"ש, סדרם, זמנם ויחסם לתשובותיו ולתוספותיו
שנט

ברכות, ⁷¹ לפסקי ע"ז, ⁷² וקודמים לפסקי עירובין ⁷³ ולפסקי פסחים. ⁷⁴
פסקי נדרים חותמים קבוצה זו, וקודמים לפסקי שבת. ⁷⁵
קבוצה זו גדולה מקודמתה במספר פרקים, ⁷⁶ לפיכך גם משך כתיבתה ארוך
יותר. ונראה, שאם לקבוצה הראשונה היו דרושות לו שלוש עד ארבע שנים,
סביר להניח שלקבוצה זו הקדיש שבע עד שמונה שנים, לאמור ששנת פא"פב
(1321-1332) היתה שנת סיום כתיבתה.

קבוצה ג:

- א. 1. שבת, עירובין,
- ב. 1. פסחים, 2. ביצה
- ג. ראש השנה, סוכה, תענית.
- ד. יומא, מגילה, מועד קטן.

בקבוצה זו, אין לקבוע את סדר כתיבת הפסקים, פרט לאחדים, משום
חוסר ההפניות מפסקי מסכת אחת לפסקי מסכת אחרת.
הפסקים, בקבוצה זו, חולקו לתת קבוצות, משום שאין לדעת, למשל, אם
פסקי עירובין קדמו לפסקי פסחים, או ההיפך. מה שניתן לקבוע הוא, שפסקי
עירובין נכתבו אחרי פסקי שבת, כפי שיוכח להלן, וכן, אין אפשרות לקבוע
אם פסקי ביצה קדמו לאלה של ר"ה, או ההיפך. וכן ביחס לפסקי סוכה ולפסקי
תענית, ובין פסקי תענית ליומא וכו'.
ברם ברור, פסקי שבת פותחים קבוצה זו, כי הזכיר בהם את פסקיו לנדרים, ⁷⁷
וזה מוכיח שנכתבו אחרי נדרים; וכן הזכיר אותם בפסקי עירובין ⁷⁸ ובפסקי
ביצה, ⁷⁹ וזה מוכיח שנכתבו לפניהם.

71 ראה, לעיל, הערה 48.

72 ראה, לעיל, הערה 36.

73 פסקי עירובין, פ"ג, ס' ח — פסקי חולין, פ"א, ס' יט.

74 פסקי פסחים, פ"י, ס' ו — פסקי חולין, פ"ו, ס' ה; פסחים, פ"י, ס' י — חולין,
פ"ו, ס' ה.

75 פסקי שבת, פכ"ד, ס' ה — פסקי נדרים, פ"ט, ס' ז (ולא כבנדפס).

76 למסכת חולין, אין פסקים לפ' העור והרוטב; ולמס' בכורות — לפ' מומין אלו
ומעשר בהמה.

77 פסקי עירובין, פ"ו, ס' יא — פסקי שבת, פ"ט, ס' ב.

78 פסקי ביצה, פ"ב, ס' טו — פסקי שבת, פ"ג, ס' ז; ביצה, פ"ה, ס' א — שבת,
פ"ג, ס' יח; בשבת אין הרא"ש כותב במפורש את הענין מביצה, אלא הביא את
מימרת רב חסדא, בבלי שבת מב ע"ב, וממילא מוכן שאין הוא פוסק כר' יצחק,
בבלי שבת, מג ע"א.

פסקי עירובין הוזכרו בפסקי סוכה,⁷⁹ ומכאן שקדמו להם.

ב. פסקי פסחים נכתבו לפני אלה של ביצה, כי בפסקי ביצה הוזכר את פסקי פסחים.⁸⁰
פסקי ביצה לא הוזכרו בפסקי האחרים, אבל הוזכר בהם את פסקי שבת⁸¹ ואת פסקי פסחים.⁸²

ג. פסקי ר"ה קדמו לפסקי סוכה,⁸³ ומאוחרים לפסקי ברכות⁸⁴ ולפסקי קידושין.⁸⁵

בפסקי סוכה הוזכר את פסקי עירובין,⁷⁹ ומכאן שפסקי עירובין קדמו. בפסקי תענית הוזכר את פסקי ברכות,⁸⁴ ומכאן שפסקי תענית מאוחרים לברכות. ד. אין לדעת את היחס, שבין הפסקים של המסכתות האלה, כי אין הפניות מאחת לשניה. אולם ביחס לתת קבוצות אחרות, ניתן לקבוע, כי פסקי תענית קדמו לפסקי יומא.⁸⁶

אשר לפסקי נידה, אין לדעת לאיזה קבוצה לשייכם, כי לא הוזכר בהם שום פסקים, וכן לא הוזכרים בפסקים אחרים. הרי"ף, כידוע, סדרם בהלכות שבועות, אם נניח שרבנו הושפע מסדר זה, הרי שסדרם אחרי פסקי שבועות; ואם לא – אין לדעת את מקומם.

קבוצה זו קטנה במספר פרקים⁸⁷ מקודמתה, לפיכך משך כתיבתה פחות ממנה. ביודענו, שרבנו סיים את כתיבת פסקיו בשנת פז (1327), שהיא גם שנת פטירתו, הרי שבכתיבת הפסקים לקבוצה זו עסק כחמש שנים.

נסקור תחילה את דעות החכמים בנדון. יחס הפסקים לתשובות ולתוספות.

א. ר' יהודה בן הרא"ש קבע:⁸⁸ "במקום שאני מוצא דברי פוסקים (!)"⁸⁹

79 פסקי סוכה, פ"א, סי' לד – פסקי עירובין, פ"ט, סי' ט; עיין, ק"ג, סוכה, אות ב – ג; ולחזוק דבריו, עיין, תוספות רא"ש, סוכה, פ"א, לדף יח ע"ב, ד"ה אכסדרה בבקעה; ושם לא הוזכר ר"י אלא ר"ת בלבד.

80 פסקי ביצה, פ"ב, סי' טו – פסקי פסחים, פ"ו, סי' ו.

81 פסקי סוכה, פ"ג, סי' כו – פסקי ר"ה, פ"ד, סי' י.

82 פסקי ר"ה, פ"ד, סי' יג – פסקי ברכות, פ"ג, סי' כג.

83 פסקי ר"ה, פ"ד, סי' ז – פסקי קידושין, פ"א, סי' מט.

84 פסקי תענית, פ"א, סי' א – פסקי ברכות, פ"ד, סי' יד.

85 פסקי יומא, פ"ח, סי' כה – פסקי תענית, פ"א, סי' יד.

86 חסרים פסקים לפרקים אלה: לפסחים, מפ"ה – פ"ט; לר"ה, פ"ב; ליומא,

מפ"א – פ"ו, ובמקומם כתב הלכות סדר עבודת יום הכפורים; לסוכה, פ"ה.

87 שו"ת זכרון יהודה, מהדו' י' ראזענבערג, בערלין תר"ו, סי' טו.

88 צ"ל: פסקים, וראה, ההמשך בפנים.

והשו"ת סותרין זה את זה, אני הולך אחר הפסקים, שהם היו האחרונים". אמנם בענין הגדון,⁸⁹ בתשובת ד' יהודה, הפסקים היו אחרונים. אולם, הדבר עדיין צריך עיון, האם ניתן להקיש מענין זה ליתר הענינים, ולקבוע כלל שהפסקים היו האחרונים.

ב. ר' יעקב (בן הרא"ש) בעל הטורים, שהיה בקי בכתבי אביו, לא פחות מאחיו, כתב: ⁹⁰ "אע"פ, שכתב בתשובה, שהמלוה על המשכון שומר שכתב בפסקיו כתב שהוא שומר חנם, כדפי' לעיל ודאחרונה היא". מניסוח זה נראה, שאין הוא סבור כאחיו, שהפסקים היו האחרונים. אלא במקרה הגדון, יש לפסוק במלוה על המשכון שהוא ש"ח, כי קים ליה לר' יעקב, שהפסקים הם אחרונים בענין זה.

ג. ר' יוסף קארו קבע,⁹¹ מצד אחד: "ולפיכך פסק רבינו כדבריו בפסקים שהיו אחרונים"; ומצד שני כתב: ⁹² "וכבר כתבתי שם, שאין דברי הרא"ש בפסקים מוכרחים לגמרי... וכיון שבתשובה ביאר דבריו כרב יוסף מסתמא הכי ס"ל".

לפי זה, יש לפסוק בפסקים, ובמקום שביאר דבריו בתשובה, יש לפסוק בכתובה.

89 הענין, במות אחד מבני הרא"ש בשבת. רבנו לא התפלל ולא הבדיל במוצאי שבת; כיום א', לאחר הקבורה, התפלל שחרית והבדיל. וראה, שו"ת הרא"ש, כלל כז, סי' א. השואל שאל, את ר' יהודה, שהכתיב בתשובת הרא"ש סותר את שכתב בפסקי ברכות, פ"ג, סי' ב. וכאמור, בפנים, בענין זה הפסקים מאוחרים, כי מות הבן היה, לפי פריימו, עמ' 264, באשכנז, ויתכן גם שהתשובה נכתבה ג"כ באשכנז; והפסקים נכתבו בספרד. ועיין, עוד, טור יו"ד, שמא, שהביא את המקרה, ולא הזכיר את הסתירה. וראה, ב"י, שם, ד"ה ובענין ההבדלה, שהביא את הסתירה, ואת דברי ר' יהודה בן הרא"ש.

90 טור חו"מ, סוס"י, עב.

91 טור יו"ד, סי' שמא, ד"ה ובענין ההבדלה; וכן, טור חו"מ, סי' קכו, ד"ה כתב ר"ת. והשוה, טור יו"ד, סי' קסט, ב"י, סד"ה וא"א ז"ל.

92 טור חו"מ, סי' רסז, ד"ה ומ"ש ולזה הסכים; אולם, כבר תמה הב"ח על הב"י, שדברי הרא"ש בפסקים ברורים מאד. דברי הב"ח הובאו, בטור חו"מ סי' עב, ד"ה ומ"ש רבינו.

ושתי תשובות נוספות בדברי הב"י: א. עיין, פסקי ב"ב, פ"ח, סוס"י ה, שפסק: "ובכל שאר דוכתי הלכתא כרבה כדפרישית בפלוגתא דרבה ורב יוסף דשומר אבידה". ב. השוה, שו"ת הרא"ש, כלל צז, סי' ב; וכלל צח, סי' יא; לפסקי ב"ב, פ"א, סי' מז; ועיין, טור חו"מ, סי' קעד, שפסק כדברי אביו בפסקים, והתעלם מן הסתירה, שבין הפסקים לתשובות. הב"י, שם, ד"ה היה לאחד מהם, הביא את הסתירה ולא יישרה. ואולי, סמך על דבריו, שהובאו בפנים. ועיין,

ד. ר' יצחק לאמפרונטי⁹³ לא חידש דבר, והביא דברי הפוסקים האומרים: "בכל ענין שנמצאו דברי ספר הרא"ש סותרים לדברי תשובותיו, הלכו אחרי הספר ולקחו דבריו לפסק הלכה, מבלי שים לב לדברי תשובותיו".⁹⁴

ה. הרב חיים חזקיהו מדיני⁹⁵ כתב: "ומן האמור למעלה מתבאר, דאם המצא ימצא באיזה מקום, שפסק רבינו הטור כדברי הרא"ש בתשובה נגד מה שכתב בפוסקים, יש לנו לומר דקים ליה דבאותה תשובה חזר ממה שכתב בפוסקים, ולכן עשה עיקר דבריו שבתשובה".

לפי זה, אנו זקוקים בכל סתירה להכרעת הטור. ומה נעשה כשהטור לא הכריע.⁹⁶

ו. ר' חיים מיכל⁹⁷ כתב: "ודע דלא אתיידע לן בבירור אם פסקיו קדמו לתשובותיו או תשובותיו קדמו, ואין ספק אצלי דלאו מלתא פסיקתא היא, יש שהתשו' קודם לפסקיו, ויש מאוחרים לפסקיו".

נראה, שהצדק אתו. וכדי להגיע לחקר האמת יש להניח כך:

1. כאשר ידוע לנו בבירור, שהפוסקים הם האחרונים, נפסוק כמותם. ואם התשובה היא האחרונה, נפסוק כמותה.

2. כשאין אנו יודעים מה קדם למה, יש כמה דרכים לבירור.

א. כדברי הרב ח"ח מדיני, נבדוק כיצד הטור הכריע בדבר.

עוד, דרישה, סי' קעד, סד"ה היה לאחד מהם, שהסיק "ודבריו בפסקיו עיקר". ואמנם, לענין זה צדק הטור, שפסק בפוסקים, כי אפשר להוכיח שנכתבו אחרי התשובה.

להלן, עמ' 18–19, יוכח שתוספותיו קדמו לפסקיו. והנה השטמ"ק לב"ב, לדף יב ע"ב, ד"ה אמר רבא, הביא קטע מתוספי הרא"ש, המצוי רק בתשובתו הנ"ל, ולא בפוסקים. וזה מלמדנו, שבכתבו את התשובה, עדיין היה סבור כמו שכתב בתוספותיו. אך כשכתב את פסקיו לב"ב, השמיט מהם את שכתב בתוספותיו, למרות שבדרך כלל שיקע הרבה מתוספותיו בפסקיו, מכאן שחזר בו ממה שכתב בתשובה; ולא – היה מעתיק את שכתב בתוספותיו. ועוד זאת, ההשוואה בין התשובה לפוסקים, מראה שהפוסקים הם תמצית התשובה. לפיכך, בענין זה הפוסקים מאוחרים.

93 פחד יצחק, ויניציה תקי, אות אש, סד"ה ההקדמה תד'.

94 וכן כתב הרב מלאכי הכהן, יד מלאכי, כללי הרא"ש, סי' לז, מ. מו.

95 שדי חמד, כללי הפוסקים, סי' יא, אות יח.

96 ראה, למשל, לעיל, הערה 92.

97 אור החיים, ד"צ, ירושלים תשכ"ה, עמ' 259.

ב. אם הטור לא הכריע, נבדוק את זמן כתיבת התשובה לעומת זמן כתיבת הפסקים, ונפסוק כמאוחר שבהם.

ג. אם לא יעלה בידינו לקבוע לא את זמן התשובה, ולא את זמן הפסקים, יש לבדוק, שמא בפסקים הביא דעת הרי"ף ולא גילה דעתו, ובתשובה חלק עליו. ואם כן יש לפסוק ככתשובה, כי שם גילה דעתו.

אולם, עדיין ישאל השואל, שמא באותו ענין התשובה קדמה, ובפסקים חזר בו והסכים לדעת הרי"ף. גם אז לא אפשר תקוה, ונקוט את דברי הב"י בידינו, ונראה היכן הענין מבורר יותר; אם בפסקים — נפסוק כמותם; ואם בתשובה — נפסוק כמותה.

ד. אם יתברר לך, שכל הדרכים הנ"ל לא פתרו את הסתירה, יש למצוא את הפתרון לגופו של ענין.⁹⁸

כל זה הארכתי, משום שצדק ר' חיים מיכל, שאין לקבוע בודאות מה קדם למה; וצ"כ למת, כיון שאין להעלות על הדעת, כי במשך שבע עשרה שנה, זמן כתיבת הפסקים, לא כתב שום תשובה.⁹⁹ ועוד, פעמים שהזכיר את תשובתו בפסקיו,¹⁰⁰ ופעמים, שהזכיר את פסקיו בתשובותיו.¹⁰¹

אשר ליחס שבין פסקיו לתוספותיו, כאן בודאות אפשר לקבוע, כי התוספות קדמו.^{102, 103}

ואלה הראיות:

א. שו"ת הרא"ש, כלל נא, סי' ב: "תלמיד אחד בא לכאן לעיר טוליטולה ללמוד לפני אדוני אבי שצ"ו, והעתיק התוספות שחבר אדוני שצ"ו". מכאן, שתוספות הרא"ש היו כתובות וסדורות בחיי הרא"ש, ותלמידים העתיקום.

98 כדאי לבדוק את הסתירות, שבין הפסקים לתשובות, ולנסות ליישבן, לפי הדרכים שהוצעו. זו עבירה בפני עצמה, שראויה לתשומת לב.

99 וראיה לזה, מתשובות שנושאות תאריך שהגיעו לידינו. ראה, למשל, שו"ת הרא"ש, כלל עח, סי' ג.

100 פסקי ב"ב, פ"ח, סי' מו: "ועוד הארכתי בראיות בתשובת שאלה"; השוה, שו"ת הרא"ש, כלל לה, סי' ב, ד"ה גם אני; וראה, גם כלל עד. סי' ד; והשוה, פסקי סנהדרין, פ"ד, סי' ה.

101 שו"ת הרא"ש, כלל יו, סי' ו: "והרבה כתבתי בזה בפסקי", וראה, גם, כלל מג, סי' ט: "והרבה כתבתי על זה בפסקי"; השוה, פסקי כתובות, פ"ה, סי' לד - לה. וראה, עוד, כלל סח, סי' כא: "וענין אם חזרה המתנה בחזרת השטר, כתבתי בפסקי בתרא"; ע"ש, פ"י, סי' כג.

102 ראה, א"א אורבך, בעלי התוספות, ירושלים תש"מ, עמ' 594.

103 על מניעיו לכתוב תוספות, ראה, י' פאעור, תוספות הרא"ש למסכת ברכות, PAAJR, vol. 33, 1965, החלק העברי, עמ' סה.

ב. בפסקי ב"ק¹⁰⁴ וב"מ¹⁰⁵ הזכיר את פרישתו למסכתות אלה, והן הן תוספותיו.

ג. מהשואת התוספות לפסקים עולה, שהרבה ממה שכתב בתוספותיו משוקע בפסקיו. ובעוד שבתוספותיו האריך בקושיות ובתירוצים, הרי שבפסקיו הביא את עיקרי הדברים. מכאן ניתן להוכיח, כי כשכתב את פסקיו היו מונחות לפניו תוספותיו והעתיק מהן.¹⁰⁶

לפי זה, גם אלה, שמסתייעים¹⁰⁷ מדברי תוספות הרא"ש להלכה, אם תמצא סתירה בין הפסקים לתוספות – הפסקים עיקר כי אחרונים הם.

עוד נוסף, שהתוספות הן סיכום השיעורים שהרא"ש לימד בישיבתו.¹⁰⁸ על התפשטותן בספרד, כבר העיד בנו:¹⁰⁹ "ותוספות אינך צריך להביא, כי אין אנו לומדים אלא שיטת אבא מארי".

ניתן לומר בודאות, שכל פעילותו הספרותית היתה בספרד,¹¹⁰ לפי סדר זה: תחילה כתב את תוספותיו, אחריהם את פסקיו, ולא נמנע מלהשיב לשואליו. אשר למשך זמן כתיבת התוספות, אין לנו אפשרות לקבוע מתי התחיל בהן ומתי סיימן. רק זאת אנו יכולים לומר, שהיות ורובן הן העתקה של תוספות הר"י, או תוספות אחרות, לפיכך לא הקדיש זמן רב לכתיבתן.

¹⁰⁴ בשלושה מקומות, הוא מפנה לפרישתו: פ"א, סי' טז; שם, סי' יז; פ"ט, סי' ג; מכאן הוסר הספק על קיומן של תוספות הרא"ש לב"ק, שהיו כנראה, בידי ר' בצלאל אשכנזי, שהרבה להביא מהן בשטמ"ק לב"ק. הוכח גם, שפסקי ב"ק אינם תוספותיו למסכת זו; וראה, לעיל, עמ' 2, הערה 9. פרופ' ש"י פרידמן הראה לי צילום של כת"י הסמינר בניו-יורק של תוספות הרא"ש לב"ק, ואמר לי כי אין הוא זהה כלל לפסקים. זה מאמת את ההשערה הנ"ל. תודתי לו על כך.

¹⁰⁵ פ"ח, סי' י; השוה, תוספות הרא"ש לב"מ, מהדו' הרב מ' הרשור, וי"ד גרודני" בצקי, ירושלים התשי"ט, לדף צו ע"א, ד"ה ביום שהיתה שאילה.

¹⁰⁶ ראה, א"א אורבך (לעיל הע' 102), עמ' 594 ואילך; היות והוא כבר הוכיח מסקנה זו ע"י השואת הפסקים לתוספות, אנו פטורים מכך. הוספנו דברים, שלא הובאו שם.

¹⁰⁷ למשל, הב"י, טור חו"מ, סי' קעז, ד"ה כגון אם הביא מצרן...: "וכתב הרא"ש הנני ציירי והנני שרו... ואלו מזומנים בהוצאה ע"כ". השוה, תוספות הרא"ש, ב"מ, לדף קח ע"ב, ד"ה הנני ציירי; ודבור זה לא נמצא בפסקיו לב"מ, פ"ט, סי' לב; ומה שהביא הב"י אח"כ: "והרא"ש כתב פר"ח המצרן הביא..." נמצא, בפסקים, שם.

¹⁰⁸ פריימן, עמ' 255.

¹⁰⁹ א"ה פריימן, ארץ גזרה, הסוקר, ח"ב, בודאפשט תרצ"ד, עמ' 37.

¹¹⁰ ראה, גם, א"ה וויס, דוד"ד, ווילנא תרע"א, ח"ה, עמ' 62.